

SIPOS ANNA MAGDOLNA

## Miről vallanak a könyvtári katalógusok?

Az irodalmi nyilvánosság fórumain élénk visszhangot váltott ki a 2012. augusztus 15–16–17-re meghirdetett 40. Tokaji Írotábor tematikája. Magam, nem lévén irodalmár – jöllehet vannak alapos ismereteim és határozott véleményem is e témáról – nem kívánok a vita irodalmi, esztétikai szempontú szegmensébe bekapcsolódni, és főként nem kívánok hitvitákba bonyolódni. Ám tekintettel arra, hogy korábban magam is kutattam, feldolgoztam és publikáltam e korszaknak a könyvek kivonásával, irodalmi alkotások és alkotók indexre tételével, könyvkiadásával kapcsolatos folyamatait, szeretnék valós, a hiteles források vallatása nyomán keletkezett adatok közzétételével hozzájárulni a kérdéskör bemutatásához. Ugyanakkor nem kívánom kommentálni, főleg nem értékelné a vizsgálat során nyert adatokat; úgy vélem, hogy azok önmagukért beszélnek, nincs szükség értelmezésükre, magyarázatukra.

A kötelespéldány-szolgáltatási jogszabályok értelmében a magyarországi impresszumú kiadványok mindegyikéből bekerül két példány a Nemzeti Könyvtár kollekcijába. Ezen túl szintén az Országos Széchényi Könyvtár feladata az úgynevezett másodlagos Hungarica-anyag gyűjtése, feldolgozása, amely a külföldi megjelenésű, magyar vonatkozású irodalom, jelen esetben a személyi Hungarica kiadványtermés gyűjteménybe történő iktatását és feltárását jelenti. (Jöllehet közismert, hogy esetenként sérülnek ezek a szempontok, ám ennek ellenére a tendenciákat a Nemzeti Könyvtár gyűjteménye, katalógusa igen pontosan mutatja.) Mindezek alapján tehát a Nemzeti Könyvtár katalógusa (OPAC) alkalmas arra, hogy azokból vizsgálatunk szempontjából releváns adatokat, a könyvkiadásra vonatkozó primer információkat gyűjthessünk.

Itt nem áll módomban, hogy a számadatokon kívül más információkat is megoszthassak, hiszen az meghaladja az ilyen jellegű közlemények terjedelmi és tartalmi korlátait, ezért csupán példaértékként fogok néhány mű kiadástörténetéből meríteni.

Az Írotábor felhívása példaként 13 magyar író nevez meg. Ezek közül 12, vagyis pontosan egy tucat

író 1945–1989 között kiadott műveit vizsgáltam meg az Országos Széchényi Könyvtár online katalógusa alapján. (A sorozatból kimaradtak a Kós Károly nevével jegyzett kötetek, mivel az egyes katalógustételeken található adatok, információk alapján egyértelműen nem azonosíthatók, pontosabban szólva a két Kós Károly munkásságának elkülönítése probléma, így az ő személyüket, illetve munkásságukat inkább mellőztem.) Alább a felhívásban citált szerzők nevének betűrendjében közlöm az adatokat.

*Bánffy Miklós:* a Nemzeti Könyvtár katalógusában az 1945–1989 közötti években összesen 9 tétel található nevéhez hozzárendelve. Ezek között, a vizsgált időintervallumban önálló művel a magyarországi könyvkiadásban a szerző mindössze egy alkalommal van jelen: 1982-ben a Helikon gondozásában jelent meg a *Megszámláltattál* című mű az *Erdélyi történet* című regénytrilógia első köteteként. Hazánkban megjelent gyűjteményes kötetekben, antológiákban összesen három alkalommal tűnik fel szerzőnk neve. Ezekon kívül néhány művének kolozsvári és bukaresti kiadása található meg, illetve illusztrátori közreműködését tükrözi a katalógus. Teljes életművét 1950-ben az üzemi könyvtárak, a falusi és a városi könyvtárak számára közzétett „selejtezési” jegyzéken minősítették nemkívánatosnak.

*Dsida Jenő:* a vizsgált évtizedekben összesen 56 tétel található a költő neve alatt, amelyek között mindössze 8 tétel a szerző műveinek önálló, magyar nyelvű kiadása. A többi antológiákban, gyűjteményes munkákban előforduló egy-egy írást jelent, továbbá fordítói tevékenységét, valamint idegen nyelven (német, francia), külföldön kiadott önálló kötetét reprezentálja. Az önálló, magyar nyelvű kötetek közül 5 hazai impresszumú, 3 pedig romániai megjelenésű, és valamennyi csupán válogatás a szerző életművéből. Érdemesnek tartom azt is megjegyezni, hogy 1945 és 1958 között semmilyen mű nem tartozik a katalógus alapján a szerzőhöz. Az 1958-as kiadású *Tóparti könyörgés* (Szépirodalmi Kiadó) címmel közreadott, válogatott versek után 1965-ben a Magyar Helikonnál jelent meg a Szász Endre illusztrációit tartalmazó bibliofil-jellegű *Arany és kék szavakkal* című kötete, majd 1980-ig, a Kozmosznál kiadott válogatott versekig – a katalógus tanúsága szerint – semmilyen formában nincs jelen a szerző a magyar könyvpiacra.

*Hamvas Béla* neve alatt az 1945–1989 közötti periódusban összesen 19 bibliográfiai tétel található.

Ezek közül 1946 és 1948 között a katalógus szerint két kötetet jegyez neve: az egyik az *Anthologia Humana, Ötezer év bölcsessége*, ahol szerkesztőként tevékenykedett, és amely ez alatt a három év alatt három kiadást élt meg. A másik mű esetén társszerzőként jelenik meg szerzőnk. Ezt követően először 1983-ból származik a következő tétel: a *Világválság*, amely a Magvető jegyezte *Gondolkodó magyarok* sorozat részeként jelent meg. 1985–1989 között idehaza 7 önálló művel volt jelen a könyvpiacra, továbbá néhány gyűjteményes kötetben fordítóként, illetve rövidebb lélegzetű írásaival.

Ignác Rózsa neve szerzőként 1945–1989 közötti évtizedekben a Nemzeti Könyvtár online katalógusában 105 alkalommal fordul elő. Ebből önálló, saját művel összesen 32 esetben, a többi idegen nyelvről, többnyire románról magyarra történő fordítás, színpadi meseadaptáció, továbbá különböző összeállításokban való szereplést jelent. 1945–1950 között két regénye (*Urak, úrfiak*, 1946; *Mámoros malom*, 1947); 1951–1960 között hat önálló kötetrel volt jelen a könyvpiacra, ebbe beleértve a különböző címeken és műfajokban közreadott *Ibrinkó* művét, a *Torockói gyászt* (1959) és több kisregényét, illetve novelláskötetét is. Sajátos adalék művei forgalmazásának történetéhez, hogy Ignác Rózsa neve is szerepel azon a jegyzéken, amelyet 1950-ben adott ki a Népkönyvtári Központ, és amely 213 szerző teljes életművét nemkívánatosnak minősítette a könyvtárak gyűjteményében. Ugyanakkor mintegy tíz évvel később már részlegesen megjelenhettek munkái a könyvpiacra: 1961 és 1970 között 11 önálló mű jelent meg tőle; például ismét a *Torockói gyász*. Az 1970-es és az 1980-as években 4–5 munkája jelent meg a hazai könyvpiacra. Ignác Rózsa műveinek kiadástörténetét jellemzi, hogy az 1950-es évek végétől szinte csak a közismerten gyermek- és ifjúsági irodalmat megjelentető Móra Kiadótól jöttek ki művei. Legtöbb kiadásban a *Róza leányasszony* és az *Orsika* című kötetek láttak napvilágot. Ezekben az években több mesét is írt, illetve fordított; egyrészt ezekkel a művekkel volt jelen a könyvkiadásban. Művei kiadástörténetének másik sajátos részét képezik az útleírások, amelyek az 1960-as évektől vannak jelen munkásságában, közülük a Táncsics Kiadó gondozásában napvilágot látott *Útikalandok* sorozat részeként kiadott, Vámos Magdával közösen jegyzett *Tűzistennő Hawaiiiban* több kiadást (1961, 1963, 1974) is megélt. Útikönyveiből idegen nyelvű fordít-

tások is készültek, ugyanakkor az *Anyanyelve: magyar* című műve, amellyel az első komolyabb irodalmi sikerét aratta, a vizsgált időszakban idehaza nem jelent meg, hanem Buenos Airesben 1968-ban és 1972-ben. Szintén csak külföldön jelent meg *A születésnap körül* (Chicago, 1983) című munkája is.

Kodolányi János a vizsgált időszakban szerzőként 135 esetben fordul elő a Nemzeti Könyvtár katalógusában. Ám a találati halmazban szerepelnek ifjabb Kodolányi János írásai is. Vizsgált szerzőnk neve alatt összesen 23 önálló, saját mű található: önálló alkotásai általában több kiadást is megélték, ám a találatok között bőségesen fellelhetők tőle származó fordítások, továbbá Kodolányi műveinek külföldi magyar és idegen nyelvű kiadásai, valamint antológiákban történő megjelenések. 1945-öt követően Kodolányi életműkiadása 1957-ben, a Magvető Kiadónál indult, egy nem valódi, hanem úgynevezett kötetes sorozat keretében, *Az égő csipkebokor* kötetrel kezdve. A kötetes sorozat keretében az 1950-es évek végétől egészen az 1980-as évekig megjelenő életműsorozat egyes darabjai – a katalógus szerint – változó kiadásban, utánnomásban és változó példányszámban jelentek meg. A legtöbb kiadást, utánnomást a *Vízöntő*, a *Julianus barát*, a *Vas fia*, a *Boldog Margit* és az életműkiadást indító *Az égő csipkebokor* jegyezték. Ugyanakkor más kötetek nem jelentek meg a sorozatban. Ilyenek voltak például az *Éltek, ahogy tudtak* címmel 1955-ben, a Szépirodalminál kiadott novellaválogatás és az 1945-öt követően betiltott *Zárt tárgyalás* (Turul Könyvkiadó, 1943) című összeállítás, míg megint más munkái csupán egy-egy kiadást éltek meg idehaza, mint például a *Visszapillantó tükör*; az *Én vagyok* (Magvető, 1968).

Márai Sándor szerzői neve alatt 168 művet találunk, ebből 25 kiadást jelent az 1946 és 1947 között megjelent 11 mű, amelyekből a Révai Kiadónál 14-et jegyezhetünk magyarországi kiadásnak. 1946–1947 között a Márai-művekből négy jelent meg német nyelven, egy spanyolul és egy finnül. 1948–1989 között nincs magyarországi impresszumú Márai-mű kiadás, mindössze 1948-ban a *Tanár úr kérem* című Karinthy-kötet (Új Idők, 1948) előszavát jegyzi szerzőnk. Sajátos „sorstörténete” ennek a kiadványnak, hogy az 1950 januárjában a Népkönyvtári Központ gondozásában megjelent *Útmutató a népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez* című jegyzéken azért minősítik nemkívánatosnak e

kiadványt, mert az előszót Márai Sándor írta. Az akkori parancs szerint a Márai-féle előszó eltávolítása után maga a mű megmaradhatott a könyvtárak gyűjteményében. Ugyanez a jegyzék tette „hivatalossá” Márai Sándor teljes életművének betiltását, és így a szerző életútja miatt az 1948 után kiadott műveinek impresszumadatai Magyarországon kívüli helyeket mutatnak még azokban az estekben is, amikor azok magyar nyelven jelentek meg. A Nemzeti Könyvtár katalógusa szerint a vizsgált évekből a Színház történeti Tár gyűjteményében található még a *Kassai polgárok* szöveggönyvének gépiratos, a szereposztást is tartalmazó olvasópéldánya, amelyet dramaturgként Tatár Eszter jegyez, és amely a dráma 1982-es gyulai várszínházi bemutatójára készült. Ám a *Kassai polgárok* 1982-es bemutatóját, a gyulai előadást az előkészületek ellenére nem engedélyezték.

*Mécs László* nevű szerzőre történő keresés esetén 23 tétel található az OSZK online katalógusában, ám ebből két kiadvány más, azonos nevű, de nem a szerzőnk műve. A vizsgált évtizedekben Mécs Lászlónak csupán három kötete, *Az ember árnyéka* címmel, az Athenaeumnál, 1946-ban jelent meg idehaza, majd, közel négy évtized után a Szent István Társulat gondozásában *Üzenet* címmel (1982) adták közre válogatott verseit, továbbá 1987-ben az Ecclesia Kiadó gondozásában újra megjelent az eredetileg 1971-ben, az Egyesült Államokban kiadott, Rónay György válogatásában és szerkesztésében elkészült *Aranygyapjú* című válogatott verseskötete. Mécs László műveinek kiadástörténeti vizsgálata azt mutatja, hogy az 1980-as évek közepétől már idehaza is lehetett a költőnek némi, igen erőteljesen korlátozott, meghatározott keretek közé szorított nyilvánossága. Az önálló kiadványokon kívül ezekben az években már egy-két antológiában szerepelhetett néhány versével. Ilyen például a Vigília Könyvek sorozatban 1984-ben megjelent *Innen és túl* című kötet, vagy az 1985-ben *Virrasztók* címmel közreadott antológia. Továbbá az eredetileg 1932-ben, Babits Mihály szerkesztésében és a Nyugat kiadásában napvilágot látott mű, a *Magyar költők 20. századi antológiája*, amely a Magyar Remekírók sorozat részeként, 1985-ben, hasonmás, bibliofil kiadásban vált ismét olvashatóvá. A többi önálló kötetének impresszum-adatai, legyenek azok magyar vagy idegen nyelvű kiadások, mind külföldi megjelenést mutatnak: Egyesült Államok, Buenos Aires, Toronto stb.

*Nyirő József* szerzői nevére keresve először megdöbbenhetünk a nagy találati halmazon: összesen 173 találatot mutat a Nemzeti Könyvtár Katalógusa. Ám az egyes tételek vizsgálatakor azt tapasztalhatjuk, hogy a katalógusban két személy műveinek, fordításainak elemei keverednek: Nyirő József íróé és S. Nyirő Józsefé. Az utóbbi többnyire jelentős mennyiségű, oroszról fordított művel – Sztálin, Lenin, Kirov munkái, a személyi kultusz legmarkánsabb szak- és szépirodalmi munkáinak fordításai és egyéb közreműködői munkálatai a „szovjet” szépirodalomban – van jelen az OSZK katalógusában. A találati halmaz egyenkénti ellenőrzése, pontosítása alapján lehetett csupán az író Nyirő József műveit elkülöníteni. A Nemzeti Könyvtár online katalógusában 1945 és 1989 közötti megjelenéssel összesen 14 művét találjuk, közülük néhánynak több kiadását is, ám ezek mindegyike hazánkban kívül megjelent munka. Ez nem meglepő, hiszen az 1950. évi, már többször említett tiltó jegyzéken, Máraihoz hasonlóan ő is teljes életművel szerepelt. Ám a katalógus alapján úgy tűnik, hogy személyét és munkásságát a vizsgált évtizedekben semmilyen mértékben nem rehabilitálták, hiszen egyetlen, az adott ciklust reprezentáló mű sem hazai kiadású. Verseinek, regényeinek, elbeszéléseinek egy része Európa más országaiban, egyéb része pedig a tengerentúlon, főként a Katolikus Magyarok Vasárnapja gondozásában látott napvilágot. Szintén külföldön jelent meg néhány antológiában is, idehaza csupán az 1988-ban, Czine Mihály által válogatott *Erdélyi csillagok* című (Népszava Kiadó) kötetben, valamint legkorábban a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya által gondozott *Kincsesláda* (1975) a magyar klasszikus irodalom múltjából és jelenéből vallásos tartalmú elbeszéléseket, regény- és novellarészleteket nyilvánosságra hozó kötetben szerepelt.

*Reményik Sándor* neve alatt az OSZK katalógusából összesen 20 találatot nyerhetünk. 1945-öt követően idehaza csaknem négy évtizedig nem találkozhattunk Reményik-mű közreadásával. Majd csak az 1980-as évek elejétől jelennek meg egyes művei, de kizárólag különböző antológiákban. Önálló kötete először 1981-ben lát Magyarországon napvilágot, *Jelt ad az Isten* címmel. Műveinek kiadásait főként az ezekben az években meglehetősen visszaszorított, korlátozott nyilvánossággal rendelkező, szigorú ellenőrzés alatt lévő egyházi kiadók

gondozták: a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Református Zsinati Iroda. Szintén az 1980-as évek elején, 1983-ban jelent meg a Bukaresti Kriterion Kiadó gondozásában magyar nyelven *Az építész fia* című verseskötet, amely 1984-ben a Kriterion és a Szépirodalmi Kiadó közös munkájában újabb kiadást élt meg.

Az 1950-ben szintén teljes életművével nemkívánatosnak minősített *Tormay Cécile* neve alatt az 1945–1989 közötti ciklusban mindössze két művet találunk, ám azok közül egyik sem hazai megjelenésű, sőt még csak nem is magyar, hanem az egyik angol, a másik pedig spanyol nyelvű. Az angol nyelvű az 1969-ben, az Egyesült Államokban, Kaliforniában kiadott, a Tanácsköztársaság napjait a szerző személyes élményei alapján, naplószerű regényben elbeszélő *Bujdosó könyv*; a spanyol nyelvű pedig az egyébként kilenc idegen nyelvre fordított, *A régi ház* kiadása Barcelonában, 1946-ban. Tormay Cécile munkái külföldön, idegen nyelven ennél jóval többször jelentek meg, ám a Nemzeti Könyvtár gyűjteményében, illetve katalógusában csak a fenti kiadások találhatók. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy nem csupán az író nő saját munkái kerültek tiltólistára, hanem az általa szerkesztett *Napkelet* című folyóirat 1923 és 1940 között megjelent számai is. Sőt, az író nő könyveit nemkívánatosnak minősítő 1950-es jegyzéket jóval megelőzve, már az 1945–1946-ban közreadott listák megjelenésekor, az úgynevezett fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek betiltásakor indexre került.

A vizsgált évtizedekben *Várkonyi Nándor* művei közül összesen hét munka jelent meg, ebből két kiadvány műfaját tekintve – a katalógus kategorizálása szerint – fotóalbum (*Stonehenge*, 1975, Corvina; *Dunántúl*, 1975, Magvető), amelyeknek kísérőszövegeit írta szerzőnk. Ezeket leszámítva 1945 és 1972 között, 1957-ben csupán egyetlen, Petőfiről összeállított dokumentumkötetet jelez a katalógus, *Az üstökös csóvája* címmel. Az 1970-es években kiadott művei (*A Sziriat oszlopai*, 1972, Pozsony–Budapest; az önéletrajzi ihletésű *Pergő évek*, 1976, Magvető; a Baranya megyei Könyvtár gondozásában közreadott *Az elveszett paradicsom*, 1988) cenzúrázottan, csonkítottan, átírtan, illetve nem teljes terjedelemben jelenhettek meg. Egyéb

munkái kiadására, illetve a cenzúrázott, csonkított kiadások teljes megjelenésére csak 1989 után kerülhetett sor.

A felhívásban nevesített tizenkét szerző közül az 1945–1989 közötti katalógustételekben a legtöbb művel *Wass Albert* van jelen. Összesen 34 munkájának különböző nyelvű kiadásait jelzi a Nemzeti Könyvtár katalógusa. Ám ezek közül egyetlenegy sem Magyarországon jelent meg. Mindemellert az egyes művek több kiadást, illetve többnyelvű megjelenést is megéltek külföldön. Legtöbb nyelven – angolul, németül, spanyolul, olaszul – és legtöbb kiadásban az *Adjátok vissza a hegyeimet* című kötet látott napvilágot.

Zárásul arra kell felhívnom az olvasó figyelmét, hogy a Hungarica gyűjtési szempontok a diktatúra évtizedeiben nem azonos módon és nem egyenletesen érvényesültek. Mind kronológiailag, mind pedig az egyes szerzők megítélésében, sőt gyakorta e két és még egyéb szempontok együttes alkalmazásával kiszámíthatatlanul, hektikusan engedélyezte vagy tiltotta a hatalom egyes patriotica kiadványok, dokumentumok hazai elérhetőségét, hozzáférhetőségét. Ez indokolhatja ugyan, hogy például Tormay Cécile mindössze két tétellel szerepel a katalógusban, de miután a többi, a Nemzeti Könyvtár gyűjteménye és katalógusa által esetleg nem reprezentált irodalmi termés esetében is külföldi megjelenésről van szó, csupán árnyalhatja, de nem módosíthatja az itthoni kiadás tiltásának tényét. Mindezek alapján más szerzők esetében is előfordulhatott, hogy a külföldön megjelent művük nem került a határokon belülré, vagy éppen a pártközpont arra illetékes osztálya nem engedélyezte ezek könyvtárba történő bekerülését. Vizsgálódásom nem lehetett alkalmas a cenzúrázás másik metódusa következményeinek felderítésére. A tiltások másik, a diktatúrákban gyakran alkalmazott módszere, amikor bizonyos munkák csak csonkítottan, átírtan, cenzúrázottan kerülhettek kiadásra. Ezek felderítése más és jóval hosszadalmasabb vizsgálati eljárásokat igényelnek. Amint az erre vonatkozó módszerek alkalmazása Várkonyi Nándor esetében már célra vezetett, úgy az egyéb életművek, illetve azok egyes részleteinek hasonló alaposágú, sorról sorra, oldalról oldalra az eredeti kéziratokkal történő egybevetése nyomán lehetnek az egyéb tiltások kideríthetők.